PERSONALITĂȚI ALE MARII UNIRI: DR. AUREL LAZĂR

Aurel Lazăr s-a născut în Oradea, la 5/17 august 1872. Tatăl său, Teodor, se trăgea dintr-o familie de preoți din Chiraleu, aşezare situată în nordul Bihorului, în apropiere de orăşelul Marghita. Mama lui Aurel Lazăr, Iulia, descindea, de asemenea, dintr-o famile de preoți, fiind fiica protopopului Ioan Papp din Ineu (Arad), fost deputat în Dieta de la Budapesta.

Studiile şi le-a făcut în Oradea şi Budapesta. Cele gimnaziale şi liceale, pe care le termină în vara anului 1890, le-a urmat la Liceul Premonstratens. În toamna aceluiaşi an, Aurel Lazăr s-a înscris la Academia Regală de Drept din Oradea, unde va urma primii trei ani de studiu, beneficiind de o bursă din partea *Fundației Elena, Birta, Ghiba*, a Episcopiei Ortodoxe din Arad, şi de o alta din partea *Fundației Gojdu*. În anul IV, s-a transferat la Facultatea de Drept din Budapesta, unde îşi termină studiile juridice. A obținut titlul de "*doctor iuris*" în ianuarie 1896, iar la 30 iunie 1897 şi-a susținut examenul de intrare în avocatură la Tabla Regală din Budapesta.

Revenit în Oradea, Aurel Lazăr îşi deschide birou avocațial propriu şi se căsătoreşte cu Valeria Fejer, fiică a unui avocat şi proprietar din Ineu. Mama Valeriei, Silvia, născută Popovici, era soră cu Aurelia Vulcan, soția lui Iosif Vulcan, şi cu Elena Veliciu, soția lui Mihai Veliciu. Prin intermediul soției sale, Aurel Lazăr intra astfel în familia unor mari luptători naționalişti de talia lui Iosif Vulcan, redactorul revistei *Familia*, şi a lui Mihai Veliciu, cunoscutul fruntaş memorandist .

Făcându-şi apariția pe scena politică a timpului în anii de apogeu ai mişcării memorandiste (1894), existența lui Aurel Lazăr a traversat, până la moartea sa prematură în 1930, două perioade distincte. Sunt etapele prin care a trecut însăşi istoria românilor transilvăneni de la 1894 la 1918, când a luptat pentru drepturi şi libertăți în cadrul Imperiului austro-ungar şi cea a întregii țări (1918-1930), etapa consolidării tânărului stat național unitar român, pe care l-a servit cu credință şi speranța în mai bine.

Într-o epocă mustind de mari evenimente şi împliniri naționale, Aurel Lazăr se detaşează ca una dintre acele foarte rare personalități de prim plan, etalând nobile trăsături de caracter, care nu a urmărit a-şi asigura vreun panegiric, atât de jinduit de toți cei robiți de fructul vanității. S-a angajat în lupta națională în anii studenției la Oradea şi Budapesta, ani care au coincis cu mişcarea memorandistă şi spiritul pe care aceasta l-a impregnat generației de atunci. Naționalismul său, caracteristic generației pe care o reprezintă, a fost axat pe două coordonate esențiale: apărarea limbii şi credinței strămoşeşti. Limba - spunea Aurel Lazăr - este „*viața, cultura şi sufletul unui popor*", eliminarea acesteia echivalând cu „*moartea spirituală*" a poporului respectiv. Folosirea limbii române ca limbă liturgică era „*un drept secular*", neexistând - în opinia sa - „*putere în stat care să impună credincioşilor limba în care să se roage*".

Şcoala şi Biserica românească au fost pentru Aurel Lazăr două instituții care trebuiau apărate cu prioritate, atacul asupra acestora echivalând cu un adevărat genocid.

Făcându-şi ucenicia în preajma unor militanţi de talia lui Vasile Lucaciu, Ioan Russu-Şirianu, Teodor Mihali, Aurel Vlad, rudă cu Iosif Vulcan şi Mihai Veliciu, evoluţia lui Aurel Lazăr în cadrul mişcării naţionale româneşti a cunoscut un parcurs ascendent. În anul 1901, la numai 29 de ani, devine membru al Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român, întărind aripa activistă a acestuia, afirmându-se prin gândirea nouă şi perspicacitatea politică. Formaţia lui politică se încheagă şi se desăvârşeşte în condiţiile creşterii accentuate a rolului Partidului Naţional Român în viaţa politică a statului austro-ungar şi, mai ales, în condiţiile apariţiei, la începutul sec. al XX-lea, a năzuinţelor de libertate şi unitate naţională a popoarelor subjugate. Concepţia şi activitatea sa îşi au izvorul în ataşamentul faţă de masele populare din mijlocul cărora s-a ridicat şi dovedesc cunoaşterea şi înţelegerea realităţilor contemporane, identificarea lui cu marile probleme şi deziderate ce frământau conştiinţa întregii naţiuni române din Transilvania.

Ca reprezentant al zonei bihorene, Aurel Lazăr va fi puternic atras de neoactivismul politic, iar intrarea în activitate a Partidului Naţional Român şi adunările populare din anul 1905 pentru obţinerea votului universal i-au oferit prilejul de a se remarca, devenind unul din fruntaşii politici ai Bihorului, un ţinut considerat inactiv din punct de vedere al mişcării naţionale, fieful şovinistului conte Tisza István.

Etalându-şi din plin verva de militant cu prilejul campaniei pentru votul universal din toamna anului 1905, dând dovadă de reale calităţi politice, activ şi energic, pentru alegerile parlamentare din anii 1906 şi 1910, Aurel Lazăr este desemnat candidat al Partidului Naţional Român în cercul electoral Tinca, din comitatul Bihor. Cu tot efortul făcut în campaniile electorale, n-a reuşit să ajungă deputat în Parlamentul de la Budapesta, cauza principală fiind insuficienta conştientizare şi organizare a românilor bihoreni. Numărul crescând de voturi pe care l-a obţinut, reprezenta totuşi un fapt îmbucurător şi o dovadă că Bihorul se trezea la viaţă naţională.

Magnitudinea personalităţii lui Aurel lazăr rezultă din capacitatea sa de a înţelege problema naţională a românilor din Transilvania, începând cu cea a românilor din Oradea şi Bihor. Prestigiul său de militant pentru drepturile românilor ardeleni a crescut după conferinţele publice de la Oradea din anul 1914, organizate pentru dezbaterea problemei naţionale, Aurel Lazăr fiind invitat, alături de Vasile Goldiş, să susţină punctul de vedere românesc. Discursul rostit cu acest prilej, „*Chestiunea de naţionalitate*”, a scos în evidenţă profundele sale cunoştinţe privind trecutul mişcării naţionale, intransigenţa în apărarea intereselor româneşti. Analiza istorică şi juridică, într-o fericită îmbinare, asupra problemei naţionale, conferă consistenţă studiului său, ce reprezintă totodată o contribuţie însemnată la abordarea europeană a temei, într-un moment de ascensiune a principiului de naţionalitate în raporturile dintre state şi naţiuni.

În timpul războiului mondial şi îndeosebi după intrarea României alături de Antantă, Aurel Lazăr, asemeni tuturor fruntaşilor români ardeleni, a fost hărţuit de autorităţi prin concentrări şi mobilizări. A refuzat să facă, verbal sau scris, „*declaraţii de fidelitate*” faţă de monarhia austro-ungară, ridicându-se cu hotărâre în apărarea drepturilor românilor. Ca membru al Sinodului din Arad, el a redactat protestul acestuia faţă de înfiinţarea, în anul 1917, a „*zonei culturale*”, care lovea în autonomia Şcolii şi Bisericii româneşti.

La sfârşitul războiului, Aurel Lazăr intră în elita politică a românilor transilvăneni. Intuind conjunctura favorabilă, a fost unul din iniţiatorii şi organizatorul memorabilei Conferinţe a Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român de la Oradea, din 12 octombrie 1918, care s-a ţinut în locuinţa sa. A pregătit şi prezentat Conferinţei un proiect de Declaraţie, din care se regăsesc pasaje în textul final, aranjat de Vasile Goldiş. Declaraţia adoptată cu prilejul Conferinţei de la Oradea, citită de Alexandru Vaida-Voevod în Parlamentul maghiar, proclama independenţa naţiunii române din Transilvania.

Aurel Lazăr devine membru în Biroul restrâns al Comitetului Executiv ales la Oradea, iar câteva zile mai târziu s-a numărat între cei şase delegaţi ai Partidului Naţional Român care, împreună cu alţi şase social-democraţi români, au format Consiliul Naţional Român Central de la Arad. Ca delegat al acestuia, înfiinţează şi conduce Consiliul Naţional Român din Oradea şi Bihor, făcând aici toate pregătirile pentru Adunarea Naţională de la Alba Iulia şi unirea cu România. Participă la tratativele de la Arad cu delegaţia Guvernului maghiar condusă de Jászi Oszkár, încredinţându-i-se prezentarea răspunsului definitiv al părţii române, prin care erau respinse propunerile maghiare.

Aurel Lazăr a fost unul din făuritorii Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, unul din „părinţii" patriei noi. A contribuit la definitivarea, în cadrul Consiliului Naţional Român Central, a Rezoluţiei de Unire ce urma să fie prezentată Adunării. A pregătit şi condus delegaţia Bihorului la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. S-a aflat în Sala Unirii între cei 1.228 delegaţi, fiind totodată unul din oratorii Adunării, vorbind mulţimii adunate pe Platoul Romanilor atât de la tribuna oficială, cât şi de la altele neoficiale. Tot acum, este ales membru atât al Marelui Sfat Naţional cât şi al Consiliului Dirigent, organisme create pentru conducerea provizorie a Transilvaniei până la încadrarea ei definitivă în noul stat român.

Aurel Lazăr a fost unul din fruntaşii Partidului Naţional Român, în cadrul căruia s-a situat pe o poziţie de centru-stânga. Ideologic, s-a simţit apropiat şi poate fi încadrat grupării activiste de la Arad, reprezentată de Vasile Goldiş, Octavian Goga, Ştefan Cicio-Pop, Ioan Suciu, adepta unor căi şi mijloace mai directe şi mai radicale privind unirea cu România. A fost partizanul apropierii de social-democraţia română, cu reprezentanţii căreia a colaborat atât în Consiliul Naţional Român Central, cât şi ca preşedinte al Consiliului Naţional Român din Bihor.

În viaţa politică bihoreană şi românească de după Unire, Aurel Lazăr reprezintă un element de referinţă. Aşa cum singur mărturisea, şi-a ghidat întreaga activitate după Hotărârile de la Alba Iulia, care au fost pentru el „adevărate porunci", acţionând constant pentru transpunerea lor în viaţă. El a refăcut şi condus organizaţia din Bihor a Partidului Naţional, una din organizaţiile cele mai puternice ale acestuia, o adevărată „fortăreaţa naţionalistă". După fuziunea din 1926 dintre Partidul Naţional şi Partidul Ţărănesc, Aurel Lazăr a condus organizaţia naţional-ţărănistă din Bihor.

Ca om politic, Aurel Lazăr a avut o traiectorie rectilinie, şi-a păstrat echilibrul sufletesc şi nu şi-a abandonat nici un moment principiile politice. Drumul său politic a cunoscut doar două momente de cumpănă: unul în 1925, când s-a alăturat grupului „dizident" Vasile Goldiş, Ioan Lupaş şi Alexandru Lapedatu, semnând *memoriul* adresat lui Iuliu Maniu, iar celălalt în 1926 când, nefiind de acord cu fuziunea dintre Partidul

Național și cel Țărănesc, a refuzat un timp să preia conducerea organizației național-țărăniste din Bihor, cu toate insistențele lui Maniu. În rest, l-a urmat fără șovăire, cu devotament, pe Iuliu Maniu. Chiar și în momentele de cumpănă, când a fost curtat de liberali, Aurel Lazăr a refuzat compromisul politic, găsind că retragerea din viața politică ar fi singura opțiune demnă de luat în seamă.

Urmare a unei îndelungate și trainice legături politice cu locuitorii Bihorului, Aurel Lazăr a fost ales cu regularitate deputat în parlamentele României din perioada anilor 1919-1930. În sesiunile parlamentare din anii 1928/1929 și 1929/1930, a fost ales vicepreședinte al Camerei Deputaților, alături de Pompiliu Ioanițescu, C. Angelescu, E. Hațieganu, I. Codreanu și G.V. Măcărescu.

În Parlament, Aurel Lazăr s-a făcut remarcat prin discursurile bine documentate, expuse într-o manieră elegantă și competentă, în legătură cu problema agrară, proiectele liberale de Constituție și reformă administrativă, dar îndeosebi legile de organizare și unificare judecătorească. Ca membru de frunte al Partidului Național, iar apoi al Partidului Național-Țărănesc, Aurel Lazăr a exprimat frecvent punctul de vedere al partidului pe care-l reprezenta. Criticile făcute adversarilor politici și soluțiile preconizate, deși uneori obiective, au fost adesea făcute de pe pozițiile și interesul formațiunii politice din care făcea parte. Alte intervenții ale sale au avut rostul de a atrage atenția executivului asupra situației românilor rămași în afara granițelor țării, consecințelor nefaste ale guvernării prin decrete-legi, inutilitatea înființării unui Subsecretariat de stat pentru naționalități în Transilvania, precum și asupra unor stări de lucruri din Bihor.

Din păcate, pentru Aurel Lazăr venirea Partidului Național-Țărănesc la guvernarea țării s-a petrecut prea târziu, într-un moment în care boala de care suferea se agravase, un motiv cât se poate de întemeiat pentru a nu mai fi luat în calcul la alcătuirea listei ministeriale. Din același motiv, a refuzat și oferta lui Iuliu Maniu de a conduce unul din Directoratele regionale ale Transilvaniei, mulțumindu-se cu funcția de primar al municipiului Oradea.

Aurel Lazăr a fost un foarte bun avocat, cu mare trecere în părțile nordice ale Transilvaniei. Până la Unire, și-a pus profesia în slujba mișcării naționale. Omul politic a fost permanent dublat de avocatul care i-a apărat pe intelectualii și țăranii români din Bihor, Arad ori Satu-Mare, cărora autoritățile maghiare le-au intentat procese politice. A fost consilierul juridic al presei române și în această calitate a apărat gratuit și cu stăruință toate procesele intentate ziarelor *Tribuna Poporului* și *Românul* din Arad. Prestigiul său de avocat-pledant în favoarea cauzei naționale românești a crescut odată cu vestitul *proces de la Satu-Mare* din anul 1914, când conducerea Partidului Național l-a desemnat între apărătorii țăranilor din Moftinul-Mic, alături de Romul Boilă, Iuliu Pordea, Ioan Ciordaș, Coriolan Bohățel, Petru Poruțiu și Andrei Doboși.

Aurel Lazăr a folosit sala de tribunal ca pe o tribună de luptă, atât pentru a obține achitarea celor pe care-i apăra, cât și pentru a demasca nedreptățile regimului și situația românilor în cadrul acestuia. Era o luptă grea și periculoasă, dar acest lucru nu l-a descurajat ci, dimpotrivă, l-a înverșunat. Avea pentru această luptă toate calitățile: era tânăr, plin de vigoare, tenace, inteligent și poseda o cultură vastă și talent oratoric. Mai avea, totodată, de partea sa credința în dreptatea cauzei pe care o slujește și pentru care luptă. Pledoariile sale au impresionat chiar și pe adversari, atât prin bogăția și logica

argumentelor pe care le invoca, cât şi prin căldura cu care le expunea, dublate de simţul măsurii şi al dreptăţii, raţionamente sănătoase, curaj în exprimarea şi apărarea opiniilor. Ele stârneau interesul tuturor românilor şi strângeau mii de oameni în sălile de tribunal, îndeosebi studenţi de la Academia de Drept din Oradea, care veneau să-l asculte împreună cu profesorii lor.

Vastele cunoştinţe ale lui Aurel Lazăr în materie juridică, bogata experienţă acumulată şi spiritul dreptăţii care-l călăuzea în viaţă au fost suficiente argumente pentru a i se încredinţa funcţia de *Şef al Resortului de Justiţie* din cadrul Consiliului Dirigent al Transilvaniei. Sub directa sa îndrumare a început şi s-a definitivat treptat organizarea internă a Resortului, putându-se trece la ampla şi complexa acţiune de aşezare pe baze româneşti a justiţiei din teritoriile unite cu România după 1 Decembrie 1918, în vederea unei uniformizări pe întreaga ţară.

Reforma concepută de Aurel Lazăr, a vizat adaptarea sistemului juridic din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş la noile realităţi politice de după Unire. Conţinutul ei s-a concretizat în preluarea, în numele Statului român, a instanţelor judecătoreşti, iar legat de aceasta, depunerea jurământului de credinţă faţă de noul stat de către magistraţi, judecători, avocaţi, notari, funcţionari. Acţiunea s-a putut desfăşura treptat, în etape, pe măsura extinderii autorităţii Consiliului Dirigent şi Resortului de Justiţie asupra teritoriului Transilvaniei. În ciuda faptului că o bună parte a juriştilor maghiari au refuzat să-şi continue activitatea în noul stat român, Resortul condus de Aurel Lazăr a găsit soluţii pentru a menţine în funcţiune uriaşul mecanism care era Justiţia, apelând la magistraţii şi avocaţii români, inclusiv la cei din vechiul Regat.

În paralel cu acţiunea de preluare a instanţelor juridice şi eforturile de încadrare a lor cu personalul necesar, s-au abrogat o serie de legi, s-au pus prevederile altora în concordanţă cu noile realităţi, s-a sistat activitatea organelor judiciare legate de statul ungar şi s-au creat altele noi, s-au reorganizat barourile de avocaţi şi au fost luate măsuri pentru introducerea în justiţie a unui limbaj românesc.

Munca de organizare şi uniformizare a justiţiei româneşti a fost continuată de Aurel Lazăr în cadrul *Uniunii Avocaţilor din România*, al cărei vice-preşedinte a fost încă de la înfiinţarea acesteia, în 1923. Ca membru în Comisia Permanentă a Uniunii, vice-preşedinte al Comitetului Consultativ al Cercului de Studii al acesteia, precum şi în cadrul congreselor anuale ale avocaţilor, Aurel Lazăr a participat, alături de jurişti de faimă ca Dem. Dobrescu, Istrate Micescu, G. G. Mârzescu, Grigore Iunian, Stelian Vasilescu ş.a., la dezbaterea şi definitivarea tuturor proiectelor legislative care aveau în vedere uniformizarea justiţiei române, de la cea privind unificarea Corpului de avocaţi, până la cele de organizare judecătorească şi accelerare a judecăţilor. A făcut parte, în 1928, din Comisia de redactare a unei noi legi pentru avocaţi, precum şi din cea care s-a ocupat de elaborarea unui nou proiect de lege privind accelerarea judecăţilor.

Pe marginea multora dintre proiectele de lege care priveau justiţia, Aurel Lazăr şi-a făcut auzit glasul în forul suprem legislativ al ţării, exprimând nu numai un punct de vedere competent, dar şi unul autorizat. Ca jurist, problema care l-a preocupat în mod special după Unire, ce pune în evidenţă latura umană a personalităţii sale, a fost aceea a înfiinţării unei Case de pensii, ajutor şi împrumut pentru avocaţi. Din însărcinarea Uniunii, a alcătuit un raport, extrem de bine documentat, care să servească de bază

pentru înfiinţarea acesteia, pe care l-a prezentat la Congresul avocaţilor de la Timişoara, din anul 1926.

Pe lângă faptul că a fost un orator de forţă, Aurel Lazăr s-a dovedit un foarte bun cunoscător al legislaţiei, nu numai din ţară ci şi din alte ţări, exprimându-şi, ori de câte ori a avut prilejul opinia în legătură cu legislaţia în vigoare şi noile legi, care uneori la noi, aşa cum se exprima la Timişoara, „*se fabrică foarte repede şi astfel se stilizează superficial*".

În Uniunea Avocaţilor a reprezentat Ardealul, ale cărui interese le-a apărat totdeauna, fără însă a periclita prin aceasta opera de unificare legislativă şi sufletească, pentru care a militat sincer.

Ideea solidarităţii naţionale l-a frământat permanent pe Aurel Lazăr. A fost toată viaţa apostolul acestei idei, despre care a scris şi vorbit ori de câte ori a avut prilejul, inclusiv în Parlamentul ţării. Era intrigat de politicianismul apărut după Unire în societatea românească, considerându-l o rană a vieţii noastre publice, de modul neprofesional de a se face politică adevărată, iar nu politica „târgului", cum o numea el. Aprecia că numai cu bună înţelegere şi cu muncă se poate lucra spre binele ţării. Disciplina de partid o înţelegea nu ca ceva rigid, ci ca „*o disciplină sufletească, luminată, care să-mi permită a-mi găsi totdeauna locul potrivit de muncă românească*".

Formaţia sa intelectuală de factură germană, spiritul de ardelean, cultul pe care-l avea pentru muncă şi pe care-l admirase de atâtea ori la poporul german, i-au oferit lui Aurel Lazăr un model pe care ar fi dorit să-l urmeze şi societatea românească. A avut prilejul de a pune în practică un astfel de model, „*o adaptare sănătoasă, iar nu o imitaţie*", ca primar al municipiului Oradea. Deşi a exercitat această funcţie în anii crizei economice, a reuşit să aşeze pe principii noi, sănătoase, mentalitatea funcţionarilor administrativi şi gospodăria oraşului, în vederea asigurării unei vieţi cilivizate locuitorilor săi.

Străduindu-se să găsească soluţiile cele mai potrivite pentru rezolvarea complexelor probleme cu care se confruntau oraşele în anii crizei, din iniţiativa lui Aurel Lazăr, în toamna anului 1929, s-au desfăşurat la Oradea lucrările Conferinţei naţionale a municipiilor şi oraşelor. Pe lângă faptul că a condus lucrările acesteia, Conferinţa l-a autorizat pe Aurel Lazăr să întocmească şi să înainteze Guvernului memoriul referitor la hotărârile luate în cadrul dezbaterilor.

S-a străduit să înfiinţeze în Oradea o Bursă de mărfuri pentru întreaga zonă şi un Târg de mostre permanent, care să facă din Oradea „*un Leipzig al României*".

Aurel Lazăr s-a remarcat printr-o putere de muncă deosebită. Pe lângă politică şi justiţie, el a făcut numeroase servicii administraţiei ţării. Demnitatea de primar al municipiului Oradea cu care fusese investit, era consecinţa unei munci îndelungate în folosul oraşului şi a recunoştinţei locuitorilor săi, români, maghiari sau evrei. Ca membru al Consiliului Dirigent, Aurel Lazăr a primit misiunea de a prelua administraţia şi justiţia judeţului Bihor, deşi în mod obişnuit Consiliul Dirigent a încredinţat această sarcină noilor prefecţi pe care-i numise în primăvara anului 1919. Deoarece situaţia din Bihor era mai complexă şi mai delicată, datorită, în primul rând, existenţei unei numeroase populaţii maghiare, îndeosebi în Oradea, în mâinile căreia se aflau şi funcţiile-cheie din administraţie şi justiţie, Consiliul Dirigent încredinţează această sarcină lui Aurel Lazăr. Era orădean şi cunoştea oamenii şi locurile, dar s-a mizat

totodată pe spiritul său tolerant, ca şi pe bunele sale relaţii cu populaţia maghiară din oraş.

Aurel Lazăr a condus personal acţiunea de preluare a Prefecturii, Primăriei, Poliţiei, Curţii de Apel şi Tribunalului din Oradea, acelaşi lucru făcându-l cu instituţiile administrative şi juridice din reşedinţele plaselor judeţului. Maniera în care a făcut-o este demnă de admirat. Procedând cu tact, înţelepciune şi discernământ, dar în acelaşi timp cu hotărâre şi energie, în ciuda numeroaselor greutăţi, cele mai multe provenind din reticenţa populaţiei maghiare de a recunoaşte hotărârile Conferinţei de la Paris, Aurel Lazăr a reuşit să pună bazele integrării acestui ţinut în viaţa patriei libere şi unite.

Din toamna anului 1919, când se întoarce la Oradea de la Sibiu şi până la sfârşitul vieţii, Aurel Lazăr s-a preocupat de administraţia judeţului şi a oraşului, fiind, pe rând, membru în Consiliul judeţean şi municipal, preşedintele Comisiei interimare a Primăriei, iar apoi *primar* al municipiului Oradea. Obiectivul major al acestei activităţi l-a dezvăluit într-o şedinţă a Comitetului administrativ judeţean: „*Ţinta noastră* - spunea el - *este ca, fără a jigni minorităţile, să facem din Oradea un oraş românesc*", iar Primăria să fie instituţia „*unde se reglementează cu inimă românească, cu simţ românesc şi cu dreptate, viaţa cetăţenilor*".

Aurel Lazăr a fost un mare român, cu atât mai mult cu cât a trăit şi a muncit toată viaţa într-un mediu ostil afirmării elementului românesc. Făcând şi şcoala în limba maghiară, vorbea şi scria bine această limbă, ceea ce a afectat un timp exprimarea sa românească. Sufletul său, legat prin tainice fire de suferinţele românilor din Ardeal, a rămas nealterat de mediul maghiar. Adversar hotărât al ideii de stat unitar etnic maghiar şi al compromisurilor cu acesta, Aurel Lazăr a fost pentru autorităţile maghiare de până la Unire, un „român de temut", dar un adversar sincer, onest. S-a războit cu autorităţile nu din sentimente anti-maghiare, şovine, ci pentru a-şi apăra etnia, limba şi credinţa.

Raporturile sale corecte, bazate pe respect, înţelegere şi toleranţă, cu populaţia maghiară din Oradea, au rămas neschimbate şi după Unire, câştigând astfel stima acestora. Nu întâmplător, dintre fruntaşii români locali, Aurel Lazăr a fost preferatul populaţiei maghiare din Oradea pentru a o reprezenta ca deputat în Parlamentul ţării.

Având experienţa luptei românilor în cadrul monarhiei austro-ungare, Aurel Lazăr a îndemnat pe conaţionalii săi maghiari să renunţe la starea de pasivitate pe care aceştia o adoptaseră după Unire şi să treacă la o atitudine activă, creatoare, în noua lor patrie. Considerând că exemplul de integrare al populaţiei maghiare din Bihor ar fi putut duce la soluţionarea problemelor asemănătoare pe întreg cuprinsul ţării, Aurel Lazăr se adresează acesteia în publicitate: „*Naţiunile* - afirma el - *doresc să trăiască, să muncească şi să se dezvolte. Pasivitatea reprezintă lipsa vieţii. Din punct de vedere politic niciodată nu am fost de acord cu ea, deoarece, după părerea mea, nu este altceva decât o mare grevă generală, care doreşte să fie un medicament la o eventuală boală a statului sau a vieţii sociale*".

O asemenea politică tolerantă faţă de minorităţi, după cum aprecia ziarul clujean *Patria*, putea fi făcută numai de „*oamenii destul de înţelegători ai vremurilor*", iar Aurel Lazăr era unul dintre aceştia.

Dorind să contribuie, pe orice alte căi, la opera de integrare în societatea românească a judeţului său, Aurel Lazăr s-a implicat şi în învăţământul românesc bihorean, grav afectat de consecinţele dominaţiei străine. În spiritul idealurilor şi muncii

iluştrilor înaintaşi Iosif Vulcan şi Emanuil Gojdu, în noul context el s-a străduit să ajute învăţământul românesc bihorean să se vindece de rănile trecutului şi să se aşeze pe solide baze naţionale, pentru a forma oamenii şi specialiştii necesari acestui proces. Urmărind să întărească cu elemente valoroase de la ţară pătura intelectuală românească din Oradea, Aurel Lazăr a condus, în calitate de preşedinte al Comitetului Şcolar, administraţia celei mai de seamă şcoli româneşti din oraş, Liceul „Emanuil Gojdu", înfiinţat de Consiliul Dirigent în vara anului 1919. În această calitate, rămâne lăudabilă iniţiativa sa, aprobată de Ministerul Instrucţiunii Publice, de a introduce în învăţământul liceal bihorean câte o oră în plus faţă de programă, la disciplinele: Limba română, Istoria patriei şi Limba franceză.

Un aspect aparte al personalităţii lui Aurel Lazăr îl reprezintă acela de promotor cultural, continuu preocupat de nevoile românilor bihoreni pe acest tărâm. Cu marea sa capacitate de muncă, de mobilizare şi organizare, el s-a implicat în toate manifestările culturale de anvergură şi în activitatea tuturor societăţilor culturale importante ale românilor bihoreni de dinainte şi de după Unire. În 1899, la numai 27 de ani, devine „bărbatul de încredere" al *Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român,* ajungând astfel răspunzător pentru destinele mişcării teatrale româneşti în Bihor. Reprezentaţiile teatrale încetează acum de a mai fi apanajul exclusiv al intelectualităţii urbane. Ele pătrund tot mai mult la sate, interesul sătenilor mergând până la punerea în scenă a unor piese. De o importanţă aparte au fost turneele unor trupe teatrale din Transilvania şi din România, care au oferit bihorenilor spectacole de înaltă artă interpretativă, iar totodată au înlesnit contactele culturale dintre românii de pe ambele versante ale Carpaţilor.

Preocuparea pentru teatrul românesc, va rămâne o constantă a activităţii lui Aurel Lazăr. După Unire devine unul din fondatorii *Teatrului de Vest* din Oradea, fiind, în anii 1928-1930, principalul său susţinător material.

În anul 1907, an în care societatea românească transilvăneană se confrunta cu aspra legislaţie şcolară apponyană, Aurel Lazăr devine preşedintele Reuniunii corale *Hilaria* şi, în acelaşi an, director al despărţământului bihorean al ASTREI.

Reuniunea *Hilaria* a transformat muzica într-un stimulent al spiritului de emulaţie al tineretului şi intelectualilor români din Oradea. Prin mijloace specifice, reuniunea a fertilizat conştiinţele, mobilizându-le pentru confruntările timpului şi întreţinând în oraşul de pe Crişul Repede fermentul vieţii culturale româneşti.

ASTRA bihoreană, pe care tot el o reorganizează după război, a fost societatea culturală de care Aurel Lazăr s-a simţit poate cel mai legat. Mai mult decât alte societăţi, ASTRA a înglobat în activitatea culturalizatoare pe locuitorii satelor româneşti, de care Aurel Lazăr s-a simţit instinctiv legat, deschizând seria unor experienţe novatoare, care au avut ca efect întărirea legăturii dintre intelectuali şi masele populare.

La fel de mult ca şi ASTRA, care-i oferea posibilităţi de contact permanent cu locuitorii satelor, *Reuniunea Meseriaşilor Români*, înfiinţată de Aurel Lazăr în Oradea, i-a dat prilejul de a trezi la viaţă naţională şi de a extinde activitatea culturalizatoare asupra unui segment al populaţiei româneşti din oraş, a meseriaşilor români. Acest lucru i-a ajutat să se ferească de comunism şi de şovinism, devenind cu timpul o forţă productivă a societăţii orădene.

În fine, secţia de propagandă culturală în oraşe, din cadrul *Reuniunii Cele Trei Crişuri*, pe care a condus-o, i-a permis lui Aurel Lazăr un contact permanent cu

intelectualitatea românească din Oradea. Prin activităţile sale, Reuniunea a depăşit cadrul local, intrând în legătură cu viaţa intelectuală a Capitalei şi a altor oraşe din ţară.

Aurel Lazăr a fost un om integru, de o mare probitate morală, precum şi de o amabilitate şi o modestie încântătoare. A dus o viaţă exemplară, bazată pe moralitate, încercările de a-l compromite, moral sau politic, frizând ridicolul. De-a lungul vieţii, Aurel Lazăr n-a fost omul care să urmărească câştigul personal, să manifeste preocupare pentru situaţia materială[1]. În epocă mulţi dintre confraţii săi avocaţi au făcut avere, pe diferite căi. Animat de o concepţie umană superioară, Aurel Lazăr a pledat pentru ţăranii români bihoreni în mod cu totul dezinteresat şi gratuit, aşa cum a făcut de altfel cu toţi românii până la Unire. N-a alergat nici după demnităţi, pe care poate, înaintea altora, le-ar fi meritat

Aurel Lazăr a fost omul care n-a cunoscut odihna. A muncit toată viaţa cu cea mai mare dăruire şi pasiune pentru propăşirea neamului său. Dragostea de muncă şi o mare conştiinţă a datoriei, care i-au caracterizat întreaga viaţă, rămân calităţile sale dominante. „*Cine l-a cunoscut pe Aurel Lazăr* - scria ziarul *Gazeta de Vest - nu şi-l poate închipui decât în veşnică luptă şi activitate. Din tinereţe fragedă şi până şi-n grelele zile de suferinţă ale declinului vieţii, el a fost un exemplu de energie, de muncă, de entuziasm, fie cu cuvântul, fie cu fapta*”[2]. Unui apropiat, care-i sugera, la un moment dat, că ar avea dreptul să se odihnească, Aurel Lazăr i-a replicat: „*Îmi vorbeşti despre o noţiune pe care eu n-o cunosc. Un luptător nu moare în pat ci în tranşee*”.

Aurel Lazăr s-a stins din viaţă la 18 noiembrie 1930, la vârsta de 58 de ani. Trista veste a morţii sale a umplut de durere sufletele tuturor românilor bihoreni. La catafalcul său, depus în Catedrala Ortodoxă Română, s-a perindat un număr impresionant de cetăţeni ai oraşului, pentru a-i aduce ultimul omagiu. Telegrame de condoleanţe, pe adresa familiei, au sosit din toate colţurile ţării.

Înmormântarea a avut loc în 20 noiembrie. După serviciul divin, oficiat de P.S.S. Andrei Crişanul, cortegiul s-a deplasat în faţa Primăriei, unde au rostit discursuri: Ştefan Cicio-Pop, în numele Corpurilor legiuitoare, Gheorghe Pop, în numele Guvernului, Alexandru Vaida–Voevod, în numele Partidului Naţional–Ţărănesc, Augustin Barna, în numele Uniunii Avocaţilor, Iosif Maiorescu, în numele Directoratului Banat-Crişana, Romul Pop, în numele Municipiului Oradea, consilierul N. Niciu, din partea Curţii de Apel Oradea, Nicolae Zigre, în numele Baroului.

Cu Aurel Lazăr dispărea „*ultimul bihorean din falanga mândră a unei generaţii de străjeri dârji şi de luptători neînduplecaţi ai românismului de aici, de la hotarele sale etnice*”, scria fostul său discipol şi colaborator, Ulpiu Traian Gomboşiu[3].

Viaţa şi munca i-au fost elogiate de toţi cei care l-au cunoscut. „*Activ, neobosit, clocotitor de energie şi de muncă, care nu-i dădea răgaz de odihnă* – spunea consilierul N. Niciu – *el punea cuvântul, experienţa şi riscul firii sale şubrede, peste tot şi în tot*

---

[1] La moartea sa, a lăsat casa ipotecată, iar în 1934, Roman Ciorogariu se adresa lui Alexandru Lapedatu, ministrul Culturii, cerându-i să acorde o pensie văduvei Lazăr. (Arhivele Naţionale Direcţia Judeţeană Arad, fond *Roman Ciorogariu*, r.6, c. 368-370).

[2] *Gazeta de Vest*, Oradea, nr. 379, 20 noiembrie 1930, p.1.

[3] *Dreptatea Poporului*, Oradea, nr. 78, 25 noiembrie 1930, p. 1.

locul, pentru a împlini, printr-o nouă rânduială, realizarea unei justiții cu adevărat românești"[4].

„*Totdeauna am recunoscut* – mărturisea Tiberiu Moşoiu, şeful organizației liberale bihorene – *că întreaga activitate a lui Aurel Lazăr a însemnat o perpetuă afirmare a ideii naționale, în vremuri când a fi luptător pentru această idee era o primejdioasă cinste*"[5].

Ziarele locale, regionale sau naționale au evocat, în articole încadrate în chenar negru, viața şi activitatea lui Aurel Lazăr. „*Aurel Lazăr* – scria ziarul *Tribuna* din Oradea – *a fost steagul şi purtătorul de cuvânt al naționalismului românesc în acest colț de țară; a fost neobositul luptător al ideii naționale. El era maestrul, noi eram elevii*"[6].

La rândul său, ziarul bucureştean *Dreptatea*, organ al Partidului Național–Țărănesc, scria: „*Aurel Lazăr rămâne în istoria Ardealului unul din cei mai vajnici luptători pe tărâmul național, cel mai de seamă la granița de vest. Mare român, avocat distins, bun parlamentar, gospodar harnic şi cinstit, acesta a fost Aurel Lazăr*"[7], iar *Buletinul Uniunii Avocaților*, în nr. 9-10/1930, exprima regretul Uniunii pentru pierderea „*ilustrului şi valorosului ei vicepreşedinte*"[8].

O seamă de personalități ale vieții politice româneşti au evocat, în scris ori verbal, personalitatea lui Aurel Lazăr. Ştefan Cicio-Pop a vorbit în deschiderea şedinței Camerei Deputaților din 19 noiembrie 1930, Alexandru Vaida-Voevod într-un articol publicat în *Gazeta de Vest*, iar Nicolae Iorga i-a închinat, în paginile gazetei *Neamul Românesc*, aceste rânduri: „*Repede s-a dus dintre noi omul rar între ardelenii din generația sa care a fost Aurel Lazăr. Sunt câteva luni de când vorbeam în acest ziar de adâncile lui cunoştințe de drept administrativ, de realul lui talent de expunere, unite cu obiectivitate, cu un spirit amabil, cu o modestie încântătoare. Am aflat că el a prețuit aceste rânduri cu o prețuire absolut dezinteresată. Şi totuşi cu aceste mari însuşiri, omul perfect onest a cărui viață a fost toată numai o luptă pentru libertatea şi apoi organizarea Bihorului său de naştere, n-a putut ajunge la onorurile rezervate unora care sub toate raporturile îi erau inferiori. Dar cuminte cum era şi bun de lucru – ce mare calitate – el nu s-a descurajat. Pe când alții se instalau în locuri ministeriale, el s-a mulțumit să i se dea acasă la dânsul o primărie. Aurel Lazăr nu lasă numai o amintire înduioşată, ci un exemplu de civism*"[9].

„*Aurel Lazăr s-a distins pe toate tărâmurile, aş putea spune că a strălucit ca un luceafăr între semenii săi*"[10] – spunea preşedintele Camerei Deputaților, Ştefan Cicio–Pop, în şedința acesteia din 19 noiembrie 1930. Viața lui a fost rezumată de Episcopul Roman Ciorogariu, în epitaful ce i l-a aşezat pe piatra de mormânt: „*Animatorul Bihorului în vremuri de restrişte / Înainte mergător în luptele de prefacere istorică / Patriot luminat în România întregită / Luptă bună a luptat, credința a păzit*".

---

[4] *Legea românească*, Oradea, nr. 13/1930, p. 1.
[5] *Ibidem*.
[6] *Tribuna*, Oradea, nr. 45, 23 noiembrie 1930, p.1.
[7] *Dreptatea*, Bucureşti, nr. 938, 21 noiembrie 1930, p.1.
[8] *Buletinul Uniunii Avocaților din România*, Bucureşti, nr. 9 –10, noiembrie-decembrie 1930, p.121.
[9] *Neamul Românesc*, 1930. Apud Teodor Neş, *Oameni din Bihor*, p. 575.
[10] *Desbaterile Adunării Deputaților*, şedința din 19 noiembrie 1930; *Monitorul Oficial*, nr. 26/930, p. 3.

Pentru vasta şi neobosita sa operă, pusă în slujba celor mulţi, Aurel Lazăr s-a bucurat, în viaţă ca şi după moarte, de o unanimă cinstire. La împlinirea unui deceniu de la Marea Unire, a fost distins cu ordinul „*Steaua României*" în grad de mare ofiţer. La 1 Decembrie 1934, din iniţiativa lui Teodor Neş, preşedintele Casei Naţionale a judeţului Bihor, s-a pus o placă comemorativă pe casa lui Aurel Lazăr, în cadrul unei solemnităţi la care a participat şi Alexandru Vaida-Voevod. Acelaşi Teodor Neş a luat şi iniţiativa, nerealizată însă, a ridicării unei statui lui Aurel Lazăr în Oradea. Au urmat ani lungi de „uitare", după care, începând cu 12 octombrie 1990, Aurel Lazăr a fost din nou sărbătorit la Oradea.

ION ZAINEA

GREAT UNION PERSONALITIES: DR. AUREL LAZĂR

(SUMMARY)

Aurel Lazăr was born in Oradea, in August 5/17, 1872. Having done his apprenticeship around some great militants, Aurel Lazăr's evolution in the national movement followed an upward route. In the year 1901 he became a member in the Executive Committee of the National Romanian Party, consolidating its militant wing. Proving real political qualities, active and full of energy, Aurel Lazăr is nominate the candidate of the National Romanian Party for the parliamentary elections of the years 1906 and 1910, in the electoral circle of Tinca, the county of Bihor

At the end of the war, Aurel Lazăr entered the political elite of the Transylvanian Romanians. Inferring the favorable juncture and the first gesture the Romanians had to make, Aurel Lazăr was one of the initiators and the organizer of the memorable Conference of the Executive Committee which took place in Oradea, on October 12, 1918 and which was held in his house. On the occasion of that Conference, Aurel Lazăr was elected a member in the restricted Bureau of the Executive Comity, and a few days later he was among the six delegates of the National Romanian Party, who, together with some other six social-democratic Romanians, formed the Central National Council of Arad. As a delegate of the Central National Romanian Council, Aurel Lazăr founded and led, till the middle of December 1918, the National Romanian Council of Oradea and Bihor county, the supreme forum of the Romanian national councils and guards of the county. It was the period while he tried hard and even managed to gather around himself all the Romanian strengths of Bihor and to guide them towards the city of Alba-Iulia, where he made all the necessary preparations for the National Assembly.

Aurel Lazăr was one of those who made the Great Union of December 1, 1918, one of the "parents" of the new country. As a part of the Central National Romanian Council, he contributed to finalizing the Motion of the Union, which was to be exposed in front of the Assembly. He prepared and led the deputation of Bihor county at the Grand National Assembly of Alba-Iulia. He was in the Union Hall, among the 1228 delegates, being at the same time one of the orators in the Assembly and speaking to the crowed which had gathered on the Romans' Plateau, both from the official rostrum and from other unofficial ones. As he returned from Alba-Iulia, Aurel Lazăr started preparing himself for taking over the administration of the county and for receiving the Romanian army.

In the political life from Romania and Bihor, after the Union, Aurel Lazăr represented reference element. He restored and had the organization of the National Party from Bihor, one of the most powerful organization of this, a real "nationalist fortress". After the fusion of the National Party and the Peasant Party, Aurel Lazăr ruled the National-Peasant organization from Bihor. As a consequence of a long and lasting political link with Bihor's inhabitants, Aurel Lazăr was regularly elected as a deputy in parliament of Romania between 1919 and 1930. During the parliamentary sessions in 1928/1929 and 1929/1930, he was elected vice-president of the Chamber of Deputies.

Aurel Lazăr was a great Romanian, especially because he lived and worked all his life in an environment that was hostile to the affirmation of the Romanian element. Firm opponent of the idea of

Hungarian ethnical unitary state and of the compromises with this one, Aurel Lazăr represented for Hungarian authorities until the Union, a Romanian to be afraid of, but a honest opponent. He was at war with the authorities not because of anti-Hungarian, chauvinistic feelings, but to protect his people, language and faith.

Aurel Lazăr was an incorruptible man, of a great moral probity, as well as of a pleasing kindness and modesty. He had an exemplary life, based on morality, the attempts of compromising him, either morally or physically, bordering on the ridiculous. All along his existence, Aurel Lazăr was the man who never knew what rest was. He worked all his life for the advancement of his nation. His love for work and his great conscience of duty, which characterized his whole life, remain his dominant qualities. Facts speak for themselves. The city of Oradea, the county of Bihor, Transylvania, Romania, they all relied on this son of the three rivers of Cris- keeping proportions-as they did on all the fighters for the Union.

Aurel Lazăr died on November 18, 1930, at the age of 58. The sad news of his death filled with pain the souls of all the Romanians living in the county of Bihor.